

ta sahibine vermek zorunda idi. Tedavi sonunda hasta iyileşirse hekim yazdığı düsturu geri alır ve ona dayanarak tedavi ücretine hak kazanırdı. Eğer hasta ölürse o takdirde hasta sahibi düsturu reîsületıbbâya götürüp işin araştırılmasını isterdi. Reîsületıbbâ veya onun başkanlığında bir heyet düsturu inceledikten sonra hekimin bir kusuru olmadığını tesbit ederse tedavi ücretinin ödenmesine, aksi halde yanlış tedavi ile hastanın ölümüne sebep olduğu için ücret alamayacağı gibi hasta sahibine diyet ödemesi gerektiğine karar verirdi. Başarısız veya kötü niyetli oldukları anlaşılan hekimler meslekten uzaklaştırılırdı (İshak b. Ali er-Ruhâvî, s. 265; Şeyzerî, s. 97-98; İbnü'l-lhve, s. 255-256).

Reîsületıbbâlar, başlangıçta halife veya sultanlar tarafından ülkenin en bilgili ve tecrübeli tabipleri arasından seçilip görevlendirilmekteydi; daha sonra bu yetki vezir veya nâibe bırakıldı. Tıp mesleğinin en üst kademesinde bulunan reîsületıbbânın görevleri, hekimlik imtihanından sonra hak edenlere belgelerini vermek, sağlık kurumlarıyla hekimlerin çalışmalarını kontrol etmek, ehliyetsiz kimselelerin tıp mesleğinden uzaklaştırılması işinde muhtesibe yardımında bulunmak ve gerektiğinde hakemlik yapmaktı. Endülüs Emevî Devleti'nde Dîvânü'l-ihîsâb'a bağlı olan Dîvânü'l-etıbbâ'da görevli hekimlerin başkanına "şeyhü'l-etıbbâ" denilmekteydi (İbn Cülcül, s. 110, 112; M. Abdülvehhâb Hallâf, s. 7, 9). Fâtımîler ve Eyyûbîler zamanında nâib tarafından tayin edilen reîsületıbbâ asıl mesleklerin unvan sıralamasında birinci derecede bulunuyordu (Kalkaşendî, IV, 200; VI, 160; Ahmed İsâ Bey, *Târîhu'l-bimâristânât*, s. 24-25).

İbnü't-Tilmîz ve tıp eğitimine ilk defa tez hazırlama usulünü getiren Ebû Saîd el-Herevî, Selçuklular döneminde Bağdat'taki Bîmâristân-ı Adudî'de reîsületıbbâlık yapmışlardı (Terzioğlu, s. 9). XVI. yüzyılın ortalarında da Halep'teki Nüreddin Zengî Bîmâristanı'nın reîsületıbbâsı Hâşim b. Muhammed b. Nâsirüddin es-Serûcî idi (Ahmed İsâ Bey, *Mu'cemü'l-etıbbâ*, s. 505).

Bütün İslâm devletlerinde devam ettirilen hekimbaşılık müessesesinin Sicilya Kralı II. Friedrich zamanında (1197-1250) İtalya'da Salerno'da, daha sonra da İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinde de aynen uygulandığı görülür (Terzioğlu, s. 3, 12; ayrıca bk. BİMÂRİSTAN).

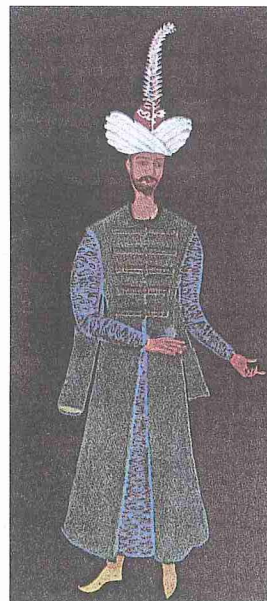
BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Dâvûd, "Diyât", 23; İshak b. Ali er-Ruhâvî, *Edebü't-tabîb* (nşr. Merizen Saîd Asîrî), Riyad 1992, s. 236-264, 265; İbn Cülcül, *Tabakâtü'l-etıbbâ* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1955, s. 110, 112; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 45, 186-187, 224-225, 302, 492; Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fî talebi'l-hisbe* (nşr. M. Mustafa ez-Ziyâde), Kahire 1946, s. 97-100; İbnü'l-lhve, *Me'âlimü'l-kurbe fî ahkâmî'l-hisbe* (nşr. Siddik Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 255-256; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 181, 301-304; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 178; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), IV, 200; VI, 160; Ahmed İsâ Bey, *Târîhu'l-bimâristânât fî'l-İslâm*, Beyrut 1981, s. 24-25, 41-43, 49-50, 55-57; a.mlf., *Mu'cemü'l-etıbbâ*, Beyrut 1982, s. 53-54, 119, 157, 207-210, 505-507; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 167; IV, 379; M. Abdülvehhâb Hallâf, *Veşâ'ik fî't-tıbbi'l-İslâmî ve vazîfetüh fî mu'âveneti'l-kazâ fî'l-Endelüs*, Kahire 1982, s. 7, 9; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 655; Muhammed el-Hattâbî, *et-Tıb ve'l-etıbbâ fî'l-Endelüsü'l-İslâmî*, Beyrut 1988, I, 29, 31, 48, 71, 74, 76; Aslan Terzioğlu, *Türk-İslâm Hastaneleri ve Tabâbetinin Avrupa'da Tıbbî Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul 1992, s. 3, 9, 12.

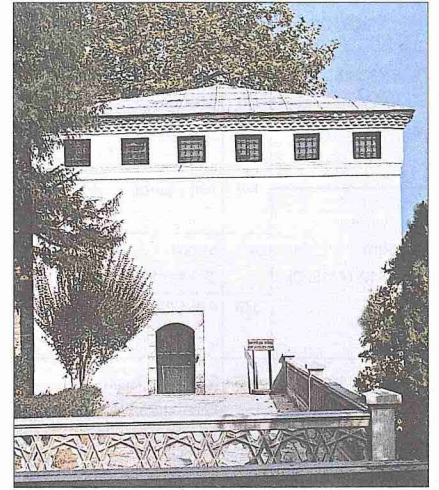

CEMİL AKPINAR

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar'da hekimbaşılığın bir makam olarak teşkilâtlandırılması ve buraya ilk tayin edilen kişinin kimliği konusu tartışmalıdır. Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde sarayda sağlık hizmeti veren bir tabibin bulunup bulunmadığı tesbit edilememekteyse de Germiyan, Aydın, Saruhan beyliklerinin saraylarında tabiplerin görev yaptığı bilinmektedir. Ancak hem bunların, hem de Osmanlılar'da Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde görev yapan Şeyhî diye ünlü Hekim Sinan ve oğlu, Fâti Sultan

Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemine ait hekimbaşısı kıyafeti (Nureddin Sevin, *On Üç Asırlık Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1973, şekil 43)

Topkapı Sarayı'nda Hekimbaşı Odası olarak kullanılan Başlala Kulesi - İstanbul

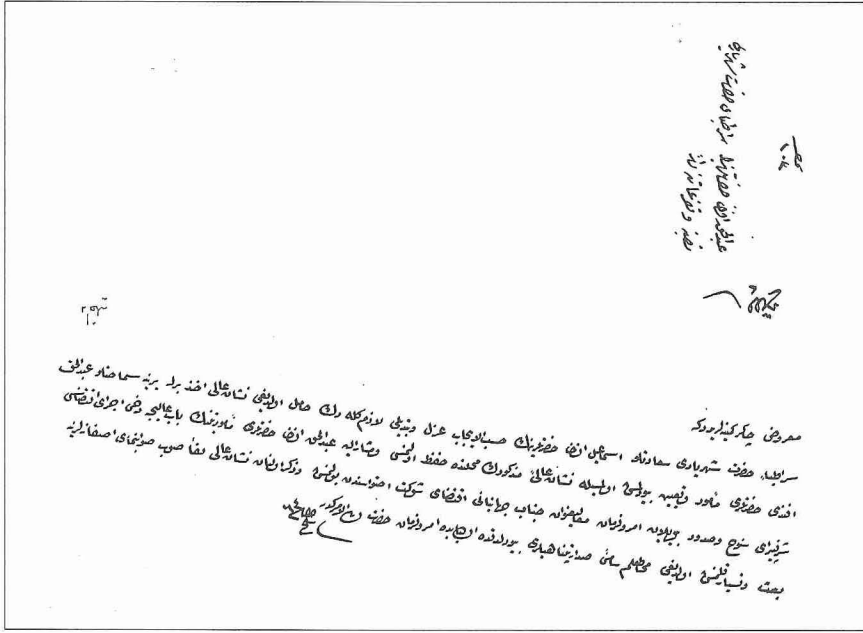
Mehmed devrindeki Kutbüddin Ahmed Efendi, Ahî Çelebi ve Yâkub Paşa gibi hekimlerin teşkilâtli bir kurumun başındaki hekimbaşısı değil, hükümdar ve ailesinin tedavilerini üstlenen saray hekimleri olmaları daha kuvvetli bir ihtimaldir. Genel anlamda sağlık hizmetlerinin idaresiyle de yükümlü ilk hekimbaşısı, II. Bayezid döneminde (1481-1512) görevlendirilen Mehmed Muhyiddin İzmitî'dir. Bununla beraber Orhan Bey'den II. Bayezid'e kadar gelen sultanların nezdinde de benzer görevleri yürüten saray hekimlerinin bulunduğu muhakkaktır. Sarayın бірün ricâli arasında yer alan ve sadârete bağlı olan hekimbaşılar resmî kayıtlarda daha çok "reîsületıbbâ, seretıbbâ-i sultânî, se-retıbbâ-i hâssa" ve halk arasında da "hekimbaşısı efendi" adıyla anılırlardı.

Hekimbaşılar ilmiye sınıfına mensup, tıp ilmine vâkıf, çok iyi yetişmiş ehliyetli kişiler arasından seçilirdi; 1836 yılından sonra ise ilmiye sınıfı dışından da tayinler yapılmıştır. Bu makama getirilen kişiye ilk dönemlerde sadrazam, daha sonraları Dârüssaâde ağası, XVIII. yüzyıl sonlarında padişah huzurunda yapılan merasimle samur kürk giydirilir ve görevi ilân edilirdi. Hekimbaşı ayrıca "sancaklı" denilen abâ giyer, başına da tepesi eğik, sarı çuha börk üzerine beyaz sarık (örfi destar) sarardı. Hekimbaşılar protokolde önemli bir yere sahiptiler. İlk dönemlerden itibaren padişahın eceliyle ölmesi durumunda hekimbaşısı ihmali veya hatası bulunduğu düşüncesiyle görevinden al-

Padişah	Sıra nr.	Hekimbaşı	Tayini	Azli	Ölümü	Padişah	Sıra nr.	Hekimbaşı	Tayini	Azli	Ölümü
II. Bayezid (V. 1481-IV. 1512)	1	Mehmed Muhyiddin Efendi	- - - -	- - - -	910 1504	II. Mustafa (VII. 1695-VIII. 1703)	20	Nuh	Re 1106 II 1695	Şa 1119 XI 1707	Şa 1119 XI 1707
	2	Hacı Hekim	- 910 - 1504	- - - -	913 1507	III. Ahmed (VIII. 1703-X. 1730)	21	Yenibahçeli Mehmed	Şa 1119 XI 1707	Sa 1127 II 1715	Sa 1136 X 1723
I. Selim (IV. 1512-IX. 1520)	3/I	Ahî Çelebi	CA 913 XI 1507	Sa 918 IV 1512	- - - -	I. Mahmud (X. 1730-XII. 1754)	22	Ömer	Sa 1127 II 1715	CA 1136 II 1724	CA 1136 II 1724
	4/I	Sinan (Sinâneddin Yûsuf)	Sa 918 IV 1512	Sa 921 III 1515	- - - -		23	Hayâtizâde Mustafa Fevzî (Küçük)	CA 1136 II 1724	ZK 1148 II 1736	- 1151 - 1738
	3/II	Ahî Çelebi	Sa 921 III 1515	Şe 926 X 1520	Mu 931 XI 1524		24	Hayâtizâde Mehmed Emin	ZK 1148 III 1736	RE 1159 IV 1746	- 1161 - 1747
I. Süleyman (IX. 1520-IX. 1566)	4/II	Sinan (Sinâneddin Yûsuf)	Şe 926 XII 1520	ZK 951 I 1545	ZK 951 I 1545		25/I	Hayâtizâde Kethüdâsı Mehmed Said	RE 1159 IV 1746	Şe 1159 X 1746	- - - -
	5	Kaysûnî (Bedreddin b. Mehmed)	ZK 951 I 1545	Mu 970 IX 1562	Mu 970 IX 1562		26	Müneccimbaşı Ahmed	Şe 1159 X 1746	Mu 1161 I 1748	- 1163 - 1750
II. Selim (IX. 1566-XII. 1574)	6	Kosonî (Mehmed b. Mehmed)	Mu 970 IX 1562	Sa 976 VIII 1568	Sa 976 VIII 1568	III. Osman (XII. 1754-I. 1757)	25/II	Hayâtizâde Kethüdâsı Mehmed Said	Mu 1161 I 1748	CA 1168 IV 1755	- 1171 - 1757-58
III. Murad (I. 1574-XII. 1595)	7	Garsüddinzâde Mehmed Muhyiddin	Sa 976 VIII 1568	ZH 982 III 1575	ZH 982 III 1575		27	Halebî Mustafa	CA 1168 IV 1755	Sa 1171 XI 1757	- - - -
III. Mehmed	8	Yûsuf Sinan	ZH 982 III 1575	CE 1005 I 1597	CE 1005 I 1597	III. Mustafa (XI. 1757-I. 1774)	28/I	Mehmed Ârif	Sa 1171 XI 1757	ZK 1171 VII 1758	- - - -
I. Ahmed	9	Üsküplü Şemseddin	CE 1005 I 1597	ZH 1019 III 1611	- - - -		29	Kâtibzâde Mehmed Refî	ZK 1171 VII 1758	CE 1182 IX 1768	CE 1183 IX 1769
II. Osman	10	Mûsâ	ZK 1026 XI 1617	Re 1031 V 1622	RA 1056 V 1646	I. Abdülhamid (I. 1774-IV. 1789)	30	Mehmed Emin	CE 1183 IX 1769	ZK 1187 I 1774	- - - -
I. Mustafa (II. 1591-V. 1622)	11	Emîr Çelebi (Seyyid Mehmed)	Re 1039 V 1629	RA 1048 VIII 1638	RA 1048 VIII 1638		28/II	Mehmed Ârif	ZK 1187 I 1774	ZH 1189 II 1776	- - - -
İbrâhim (II. 1640-VIII. 1648)	12	Zeynelâbidîn b. Halîl	RA 1048 VIII 1638	RE 1056 V 1646	- 1057 - 1647		31	Subhizâde Abdülaziz	ZH 1189 II 1776	ZH 1190 II 1777	Şe 1197 IX 1783
	13/I	Hamalzâde Mehmed	RE 1056 V 1646	Sa 1057 III 1647	- - - -		28/III	Mehmed Ârif	ZH 1190 I 1770	CA 1197 V 1783	CA 1197 V 1783
	14/I	İsâ	Sa 1057 III 1647	RA 1057 V 1647	- - - -		32	Hâfız Hayrullah	CA 1197 V 1783	RA 1200 II 1786	Ra 1210 IV 1796
	13/II	Hamalzâde Mehmed	RA 1057 V 1647	CE 1057 VI 1647	- - - -		33	Gevrekzâde Hâfız Hasan	RA 1200 II 1786	ZK 1203 VIII 1789	- 1216 - 1801
	14/II	İsâ	CE 1057 VI 1647	CE 1057 VI 1647	- - - -	III. Selim (IV. 1789-V. 1807)	34	Mehmed Sâdık	ZK 1203 VIII 1789	Ra 1211 IV 1797	Şa 1215 XI 1800
	13/III	Hamalzâde Mehmed	CE 1057 VI 1647	Şa 1057 IX 1647	- - - -		35	Nûman Naîm	Ra 1211 III 1797	Sa 1218 V 1803	ZH 1220 II 1806
	14/III	İsâ	Şa 1057 IX 1647	ZK 1057 XI 1647	- - - -	IV. Mustafa (V. 1807-VII. 1808)	36/I	Behcet Mustafa Efendi	Sa 1218 V 1803	CE 1222 VII 1807	- - - -
	13/IV	Hamalzâde Mehmed	ZK 1057 XI 1647	ZK 1057 XI 1647	- - - -		37	Tuğcuzâde Ahmed Abdülkadir	CE 1222 VII 1807	CA 1223 VIII 1808	Sa 1231 I 1816
	14/IV	İsâ	ZK 1057 XI 1647	Re 1058 VII 1648	Şe 1059 VIII 1649	II. Mahmud (VII. 1808-VII. 1839)	38	Nûmanzâde Mustafa Mesud	CA 1223 VIII 1808	Şe 1232 IX 1817	Mu 1236 X 1820
	13/V	Hamalzâde Mehmed	Re 1058 VII 1648	Şe 1066 VII 1656	Şe 1066 VII 1656		36/II	Behcet Mustafa Efendi	Şe 1232 IX 1817	RA 1237 XII 1821	- - - -
IV. Mehmed (VIII. 1648-XI. 1687)	15	Sâlih b. Nasrullah	Şe 1066 VII 1656	RA 1080 VIII 1669	RA 1080 VIII 1669		39	Bendireklizâde Mehmed Said	RA 1237 IX 1821	ZK 1238 VII 1823	Re 1242 II 1827
II. Süleyman (XI. 1687-VI. 1691)	16	Hayâtizâde Mustafa Fevzî (Büyük)	RA 1080 VIII 1669	Ra 1103 VI 1692	ZK 1103 VIII 1692		36/III	Behcet Mustafa Efendi	ZK 1238 VII 1823	ZK 1249 III 1834	ZK 1249 III 1834
II. Ahmed (VI. 1691-II. 1695)	17	Tablî Hasan	Ra 1103 VI 1692	CA 1105 II 1694	Şa 1118 XI 1706		40/I	Abdülhak Molla	ZH 1249 IV 1834	ZH 1252 III 1837	- - - -
	18	Seyyid Yûsuf	CA 1105 II 1694	CA 1106 I 1695	- - - -	I. Abdülmecid (VII. 1839-VI. 1861)	41	Ahmed Necib	ZH 1252 III 1837	RE 1255 V 1839	- - - -
	19	Müneccimbaşı Arapzâde Mehmed	CA 1106 I 1695	Re 1106 II 1695	Mu 1122 III 1710		40/II	Abdülhak Molla	RE 1255 V 1839	Şe 1261 X 1845	- - - -
							42	İsmâil Paşa	Şe 1261 X 1845	ZK 1264 X 1848	- 1297 - 1880
							40/III	Abdülhak Molla	ZK 1264 X 1848	ZH 1265 X 1849	Şa 1270 V 1854

Mu: Muharrem, Sa: Safer, RE: Rebîülevvel, RA: Rebîülâhîr, CE: Cemâziyelevvel, CA: Cemâziyelâhîr, Re: Receb, Şa: Şâban, Ra: Ramazan, Şe: Şevval, ZK: Zilkade, ZH: Zilhicce

I: Ocak, II: Şubat, III: Mart, IV: Nisan, V: Mayıs, VI: Haziran, VII: Temmuz, VIII: Ağustos, IX: Eylül, X: Ekim, XI: Kasım, XII: Aralık

Abdülhak Molla'nın 1848 yılında hekimbaşılığa tayin edildiğine dair irade (BA, İrade-Dahiliye, nr. 9927)

nır, padişahın hal'edilmesi veya başka sebeplerle tahttan ayrılması halinde yerinde bırakılırdı. Önceleri ehliyetli kişilerin hekimbaşı olmasına özen gösterilirken XVIII. yüzyılın sonlarında bu makama Dârüssaâde ağalarının etkisiyle tayinler yapılmış, bu arada yeteneksiz hekimler de iş başına getirilmiştir.

İlmiye sınıfına mensup olmaları sebebiyle hekimbaşılar Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselebilir, ayrıca müderrislik ve kadılık gibi görevlere de tayin edilebilirlerdi. Has Odalılar'dan başlata tabî olan silâhdar ağanın maiyetinde idiler ve XIX. yüzyıla kadar Topkapı Sarayı'nın "başlata kulesi" denilen ve hekimbaşı dairesi / eczahane olarak kullanılan yerde otururlardı. Padişah ve yakınlarının ilâçları buradaki eczahaneden hekimbaşının tarifine göre, onunla başlata kullukçusunun ve zülüflü baltacının gözleri önünde eczacıbaşı tarafından hazırlanır, daha sonra kâse, hokka veya kutuya konulup üzerine târifnâmesi yazılarak başlata ve hekimbaşı tarafından mühürlenirdi.

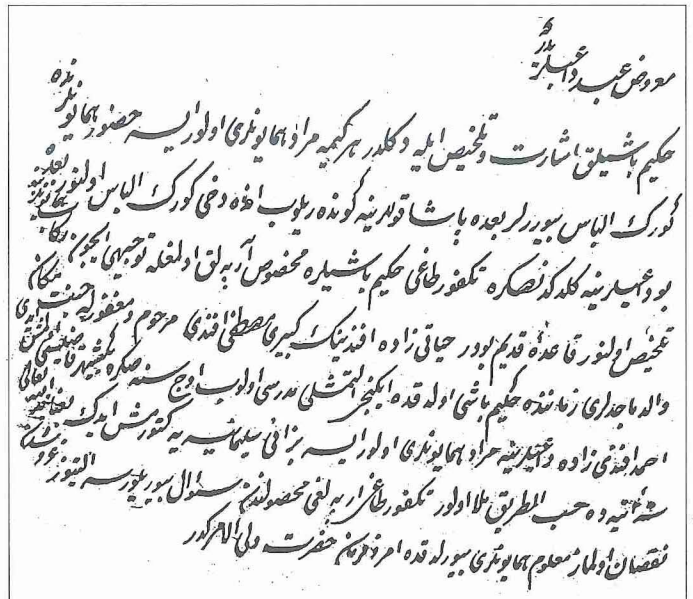
Hekimbaşının XVI. yüzyılda aylığı 2360 akçe idi ve hazine-i âmireden ödenirdi; son devirlerde bu miktar 6500 akçeye kadar çıkmış, 1837'den itibaren de Mansûre Hazinesi'nden karşılanmıştır. Hekimbaşı ulûfelerini de aylık olarak alır ve ken-

disine tahsis edilen Altıntaş mâlikânesinde otururdu. Ayrıca 600 kuruş gelirli Tekfurdağı (Tekirdağ) arpalığı hekimbaşılara ayrılmıştı, buna zaman zaman Aydın ve Gelibolu arpalıkları da eklenirdi. Bunlardan başka kendilerine hazine-i âmireden kışkık ve "bahâriyye avâidi" adı altında kumaş verilir. Hekimbaşılar, zaman zaman padişahın emriyle hasta devlet adamlarının tedavisine gider, onlardan

da ücret ve çeşitli hediyeler alırlardı. Hekimbaşının hizmetinde muhızlılar, hün-kâr kapıcısı, yeniçeri çuhadarı, baltacılar ve 100 kadar iç hademesi bulunmaktaydı.

Hekimbaşının, başta padişah ve hânedan mensuplarının sağlığıyla ilgilenme işi olmak üzere sarayın içinde ve dışında çeşitli görevleri vardı. Özellikle padişahın hasta olmamasına dikkat ederler, yemeklerde dahi yanından ayrılmaz, her nereye giderse beraberinde bulunurlardı; sefere katıldıklarında da menzil tayinatı alırlardı. Aynı zamanda padişaha sağlık konularında danışmanlık yapan hekimbaşılar ilâçların dışında onlara kuvvet verici, iştah açıcı çeşitli şuruplar da hazırlarlardı. Hekimbaşılar her sene nevrûzda (21 Mart) amber, afyon hulâsası ve birçok baharattan yapılan kırmızı renkli kokulu, "nevrûziyye" adında bir macunu, porselen kaplar içinde ve değerli kumaşlara sarılı bir halde padişah, şehzade ve sultanlara, kadınefendilere, sadrazama ve sarayın diğer ileri gelen devlet adamlarına merasimle takdim ederlerdi. Müneccimbaşının da yeni yılın takvimini sunduğu bu törende kendilerine kürk giydirilir ve çeşitli hediyeler verilir.

Saraydaki hastahane ve eczahaneleri yöneten hekimbaşı etibbâ-i hâssa, cerrâhîn-i hâssa, kehhâlîn-i hâssa ve müneccimlerin de reisiydi; bu kişilerin seçimini yapar, onları tayin ve azlederdi. Saray dışında da ülkenin her yerindeki sağlık işleri onun denetimi altında bulunurdu. Osmanlı Devleti sınırları içindeki bütün sağlık kurumlarında görevli tabiplerin, cerrahların, kehhâllerin ve eczacıların ta-

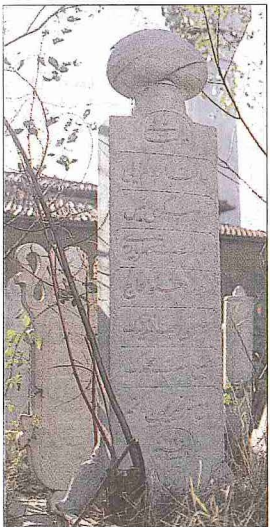
Hekimbaşı
tayini
ve arpalığı
hakkında
bir arz
(TSMA,
nr. E 668)

yini, ayrıca ordu tabiplerinin belirlenmesi onun tarafından yapıldı. Tabip ve cerrahların özellikle İstanbul'da muayenehane açabilmeleri için hekimbaşının mühürünü taşıyan bir çalışma izin belgesi almaları gerekiyordu. Hekimbaşı zaman zaman İstanbul'daki müslüman ve gayri müslim tabip, cerrah, kehhâl ve attarları cerrahbaşı ve kehhâlbaşı ile birlikte tefiş ve imtihan eder, icâzeti bulunmayan ehliyetsiz kişilerin dükkânlarını kapattırır ve onları meslekten menederdi. Saray içinde ve dışındaki tıp eğitim ve öğretimle de doğrudan ilgiliydi; nitekim XIX. yüzyılda özellikle Hekimbaşı Behcet Mustafa Efendi çağdaş tıp eğitiminin başlatılmasında öncü olmuştur (bk. BEHCET MUSTAFA EFENDİ).

1837'de Bâb-ı Seraskerî Harbiye Nezâreti'nde Sıhhiye Dairesi'nin oluşturulmasıyla hekimbaşının yetkileri kısıtlandı. Hekimbaşılar 1840'ta Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'de kurulan Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye'ye de 1850 yılına kadar başkanlık ettiler. 17 Nisan 1850'de Tıbbiye Nezâreti'nin ihdası ve hekimbaşının sağlık teşkilâtının tamamını kapsayan yetkilerinin kaldırılması üzerine görevleri saray başhekimliği ile (sertabâbet-i hazret-i şehriyârî) sınırlandırıldı; makam unvanı ise Mekteb-i Tıbbiyye nezâretine çevrildi. Son hekimbaşı, Sultan Abdülmecid döneminde üçüncü defa görev yapan Abdülhak Molâ'dır. Elde bulunan belgelere göre kırk hekim hekimbaşılık görevini yürütmüş, bunların bazıları iki veya üç defa iş başına getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, MD, nr. 23, s. 22, 45; nr. 25, s. 18; nr. 62, s. 1; nr. 70, s. 155; BA, Cevdet-Sıhhiye, nr. 8, 135; BA, Cevdet-Saray, nr. 408, 7072; BA, A.

Hekimbaşı
Behcet
Mustafa
Efendi'nin
Nasûhi
Dergâhı (Camii)
haziresindeki
mezar taşı -
Üsküdar /
İstanbul

Bursa
Yıldırım
Dârüşşifası'na
talip
iki tabipten
birinin
imtihanla
buraya
tayinine dair
Hekimbaşı
Nuh İnzalı
muamele
görmüş
bir arzuhal
(BA, Cevdet-
Sıhhiye,
nr. 132)

RSK, nr. 1469, s. 19; nr. 1472, s. 244; nr. 1497, s. 28; nr. 1516, s. 9; nr. 1518, s. 28; BA, MAD, nr. 7118, s. 8 vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 530; Âkif Mehmed, *Târih-i Cûlûs-i Sultan Mustafa-yı Sâlis, Süleymaniye Ktp.*, Esad Efendi, nr. 2108, vr. 115^a, 204^b, 205^a; Silahdar, *Târih*, II, 578-579; Cevdet, *Târih*, VII, 262-265; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, İstanbul, ts., s. 119-123; Osman Şevki Uludağ, *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbeti Târihi*, İstanbul 1341, tür.yer.; Kumbarcıazâde Üsküplü İzzet, *Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş-Lala Kulesi*, İstanbul 1933; Feridun Nafiz Uzluk, *Hekimbaşı Mustafa Behçet*, Ankara 1954, s. 26; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 46-47; a. mlf., *Osmanlı Tarihi*, II, 642; III/2, s. 509; a. mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 364-368; a. mlf., *İlmiye Teşkilâtı*, s. 35, 47, 50, 141; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, s. 143; Bedi N. Şehsuvaroğlu v.dğr., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s. 63-68, ayrıca bk. tür.yer.; A. Süheyl Ünver, "Eski Hekimbaşılar Listesi (Hekim Hayrullah Efendi'ye göre)", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, V/17, İstanbul 1940, s. 8; C. Ceyhun, "Hekimbaşılar", *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, IX/3, İzmir 1970, s. 557-559; Nil Akdeniz Sarı, "Osmanlılarda Tıphanenin Kuruluşuna Kadar Tıp Eğitimi", *TDA*, sy. 22 (1983), s. 152-182; a. mlf., "Hekimbaşılık", *DBİst.A*, IV, 42; Sabahattin Türkoğlu, "Topkapı Sarayı'nda

Hekimbaşı Odası ve Hekimbaşılık", *Sandoz Bülteni*, V/17, İstanbul 1985, s. 13-18; Aslan Terzioğlu, "Osmanlı Yükseliş Devrinin Ünlü Hekimbaşısı: Ahi Çelebi", *Bifaskop*, sy. 11, İstanbul 1983, s. 13-18; Ali Haydar Bayat, "Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar", *Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri: 11-13 Mart 1982*, Ankara, ts., s. 610-623; a. mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hekimbaşı ve Hekimbaşılık", *TDA*, sy. 59 (1989), s. 56-60; a. mlf., "Kaynakların Işığında Hekimbaşılar ve Listeleri Hakkında Yeni Bir Derlemlendirme", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi: 20-22 Eylül 1993, Bildiri Özetleri*, İstanbul 1993, s. 8; Neriman Sınar, "Başlala Kulesi, Hekimbaşı Odası ve İlk Eczane", *Sanat Dünyamız*, XIV/38, İstanbul 1989, s. 36-40; H. Reindl-Kiel, "Von Hekimbashis Ärzten und Quacksalbern bei den alten Osmanen", *Deutsch-Türkische Gesellschaft E. V. Bonn*, sy. 112 (Dezember 1989), s. 38-47; G. A. Russell, "Physicians at the Ottoman Court", *Medical History*, XXXIV/3, London 1990, s. 243-267; Ayten Altıntaş, "Osmanlı İmparatorluğunda Hekimbaşıların Lağvı Meselesi", *Tıp Tarihi Araştırmaları*, sy. 5, İstanbul 1993, s. 52-58; Pakalın, I, 795-796; M. Tayyib Gökbilgin, "Hekim-Bashi", *ETP* (İng.), III, 339-340.